

نقش مساجد در تحولات نهضت های اسلامی

علی کریمی

چکیده:

در این مقاله سعی بر آن شده تا موارد زیر مورد بحث قرار گیرد و به نقش مساجد در تحولات و نهضت های اسلامی پرداخته شود:

* جایگاه مسجد از دیدگاه امام خمینی (ره):

* نقش مسجد در مبارزه با دشمنان اسلام

* نقش و اهمیت اجتماع در مسجد

* نقش مسجد در نهضت های اسلامی

* نقش مسجد در وحدت اجتماعی مسلمانان

* مسجد در فرهنگ اسلامی

و در پایان معرفی تعدادی از مساجد مهم در شکل گیری و هدایت نهضت اصیل انقلاب
کلید واژگان:

مساجد- امام خمینی (ره)- نهضت های اسلامی- انقلاب- تحولات- هدایت

مقدمه:

با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره)، مساجد نیز همانند دوران صدر اسلام جایگاه واقعی خود را باز شناختند، به طوری که نیروهای فعال در مساجد به طور مستقیم در متن انقلاب شرکت جستند، به گونه ای که از آن پس مساجد نقش پایگاه ارتباطی مردم را به عهده داشتند؛ و در شرایط حساسی که نهضت اسلامی فاقد هرگونه تشکیلات منطبق با معیارهای اسلامی بود مساجد توانستند این نارسایی مهم را جبران کرده و به انسجام نیروهای مردمی پردازند. علاوه بر این بسیاری از برنامه های انقلاب مانند رفراندوم، شوراها محلی، کانون های بسیج و دیگر ضرورت های زمان در مساجد انجام می گرفت.

آنچه در تاریخ مسجد در سراسر ایران و در طول مبارزات و فعالیتهای انقلابی بدست می آید، مساجد تنها جایگاهی بوده است که در جوی آکنده از وحدت و اخوت و معنویت، نیروهای مبارز و مؤمن و شجاع را در خود جای داده و از این طریق در جهت بیداری و آگاهی بخشی به توده های بسیج و گروههای مختلف مردمی، رسالت خویش را متحقق ساخته است. به همین دلیل است که دشمنان از مسجد به عنوان مرکز نیرومند پشتیبانی انقلاب و ستاد عملیاتی رهبر انقلاب اسلامی در هراس و وحشت بوده و بارها مساجد آماج حملات دژخیمان رژیم سابق قرار گرفته و هم اینک نیز دشمنان داخلی و خارجی در صدد خلوت کردن و دور کردن مردم به خصوص جوانان از مساجد می باشند.

۴- جایگاه مسجد از دیدگاه امام خمینی (ره):

در این بخش به بیان جایگاه مساجد از دیدگاه معمار بزرگ انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) می پردازیم:

۴-۱- نقش مسجد در مبارزه با دشمنان اسلام:

با بررسی نقش مسجد در مبارزه علیه کفر و الحاد، این نکته روشن می شود که چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ از مسجد جوشیده است و این مکان الهی بود که توانست به قیام مقدس مردم ایران که به برقراری حکومت اسلامی انجامید، نیرو و توان بخشد و همه این مبارزات و پیروزی ها بر محور سفارشات و رهنمودهای آن پیر فرزانه و بت شکن زمان بود. او بود که بر پایه شناختی که از موقعیت و نقش مسجد داشت، خطاب به مسلمانان جهان می فرماید:

«اگر حرم و کعبه و مسجد و محراب، سنگر و پشتیبان سربازان خدا و مدافعان حرم و حرمت انبیاء نیست، پس مأمن و پناهگاه آنان در کجاست؟»

۴-۱-۱- مسجد خنثی کننده نقشه های دشمن:

از جمله ترفندهای استعمار و دشمنان داخلی و خارجی برای محو اسلام، خاموش کردن چراغ و رونق مساجد بوده است که این حيله خائانه در رژیم گذشته تا حد زیادی مؤثر افتاد، و الان نیز تمام سعی و تلاش دشمنان در خلوت کردن مساجد به عنوان پایگاه ضد استکباری است.

آن بزرگوار با تأکید بر نقش محوری مسجد در خنثی کردن نقشه های دشمنان اسلام می فرماید: «اینها از مسجد می ترسند، من تکلیفم را باید ادا کنم به شما بگویم، شما دانشگاهی، شما دانشجویان، همه تان مساجد تان بروید، پر کنید، سنگر است اینجا، سنگرها را باید پر کرد.» و در جایی دیگر می فرماید:

«مساجد و محافل دینیه را که سنگرهای اسلام در مقابل شیاطین است، هرچه بیشتر گرم و مجهز نگه دارید.»

۴-۱-۲- مسجد مرکز انقلاب و تداوم آن:

با بررسی تحولات سالهای سرنگونی رژیم شاهنشاهی و پیروزی انقلاب اسلامی، نقش و اهمیت مسجد در ابعاد مختلف به وضوح هویدا است. هر آن موقعیت مردم و روحانیت با محوریت مساجد به مبارزه ادامه می داد که نه در گذشته و نه در حال و آینده هیچ مکانی قابلیت این مرکزیت را ندارد و هم اینک نیز اگر مردم از این مرکز دور بمانند، موجب شادی دشمنان و تضعیف انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت حساس، مسجد پایگاه عمده ای شد تا شاگردان و پیروان ایشان به همراه اقامه فرایض دینی و عبادی که دلیل حضور مردم در مساجد بود، پیامها و اهداف امام خمینی را دریافت کنند.

آن بزرگ معمار انقلاب، با تأکید بر حفظ مساجد به عنوان اصل و اساس انقلاب می فرماید: «مساجد در انقلاب اسلامی ایران، مرکز انقلاب و مرکز آشنایی مردم با اسلام و وظایف شرعی آنان در جهت پاسداری از ارزشهای والای اسلام بوده است.»

«مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود، این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است.»

۳-۱-۴- مسجد مرکز جنبش و حرکت های اسلامی:

در زمان رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) یکی از مهم ترین نقش های مسجد تدارک مقدمات فکری و بسیج عمومی مسلمانان به منظور جهاد با کفار بوده است. عیناً همین نقش در جریان نهضت روحانیون شیعه به رهبری امام خمینی (ره) در سال ۲۴۳۱ (ش) و پس از آن در جریان پیروزی انقلاب اسلامی ایران مشاهده می شد. تأثیر این مکان مقدس در طول ۸ سال دفاع مقدس در جذب نیروهای رزمنده بسیجی و آموزش آنها و نیز پشتیبانی و فعالیت های پشت جبهه، بر هیچ کس پوشیده نیست. مسلم و بدیهی است که اگر بیانات روشنگرانه آن پیر فرزانه نبود، مساجد نمی توانستند جایگاه حقیقی خود را بدست آورند و او بود که مساجد را مرکز جنبش ها و حرکت های اسلامی معرفی کرده و می فرمود: «مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت های اسلامی بوده... از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می شده است، از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در بیرق اسلام بوده است. شما که از اهالی مسجد و علمای مساجد هستید، باید پیروی از پیغمبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و اصحاب آن سرور کنید و مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامیت و قطع ایادی شرک و کفر و تأیید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهید.»

بر اساس همین دیدگاه است که متفکران و نویسندگان خارجی نیز به اهمیت مساجد در ساختار انقلاب تأکید کرده و آن را محور اصلی و شکل گیری انقلاب اسلامی دانسته اند. از آن جمله حامد الگار نویسنده و منتقد بزرگ می گوید: «مسجد هسته اساسی تشکیلات انقلاب اسلامی بود. یکی از عناصر مهم در پیروزی انقلاب، احیای مجدد مسجد و تمام ابعاد عملکردی آن بود. نقش مسجد، دیگر نه عزلت و گریزگاهی از جامعه بود که مردم برای دوری جستن از دنیا، گرفتن وضو، انجام عبادات یا گوش دادن به صوت قرآن به آن پناه می بردند بلکه برعکس، مسجد به عنوان یک کانون مبارزه و مرکز فرماندهی بدل گردید به طور خلاصه مسجد تماماً آن چیزی شد که در عصر پیامبر بود»

۲-۴- نقش و اهمیت اجتماع در مسجد:

با توجه به نقش آفرینی عمیق دین در ایجاد تشکل های اجتماعی است که موجب شده تا اسلام در ابتدای نظام دهی سازمان دینی خود تأسیس مرکز تجمع عمومی مسلمانان را با نام «مسجد» در اولویت قرار داده و اجتماع در آن را به نیکوترین وجه ستوده و شدیدترین تأکیدات را در راستای حفظ این سنگرهای توحیدی ابراز داشته است. حضرت امام (ره) بر اساس همین شناخت، بارها بر اهمیت اجتماع و حضور فعال در مساجد تأکید داشته و آن را موجب تقویت اسلام و نظام می دانستند.

«مساجد باید مجتمع بشود از جوانها، اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائل سیاسی را حل می کند، چه گرفتاری ها را حل می کند، این طور بی حال نبودیم که مساجدمان مرکز بشود برای چند پیرزن و پیرمرد.»

و در سخنی دیگر می فرماید:

«مسجد مرکز تبلیغ است، در صدر اسلام از همین مسجدها جیش ها، ارتش ها راه می افتاده، مرکز تبلیغ احکام سیاسی - اسلامی بوده، هر وقت یک گرفتاری را طرح می کردند صدا می کردند: «الصلوه مع الجماعة» اجتماع می کردند، این گرفتاری را طرح می کردند، صحبت ها را می کردند، مسجد مرکز اجتماع سیاسی است. اجتماعات خود را هر چه بیشتر در مساجد و محافل و فضاهای باز عمومی برپا نمایند.»

۳-۴- ترس دشمن از مسجد:

آن بت شکن زمان با درک این حساسیت دشمنان، بارها خطر جدایی انقلاب از مساجد را مورد تأکید قرار داده و می فرمودند:

«اگر این مسجد و مرکز ستاد اسلام قوی باشد، ترس از فانتوم ها نداشته باشید. ترس از آمریکا و شوروی و اینها نداشته باشید. آنروز باید ترس داشته باشید که شما پشت کنید به اسلام، پشت کنید به مسجد.» و در بیانی دیگر می فرماید:

«ای ملت! مسجدهای خودتان را حفظ کنید، روشنفکر غربی نباشید، ای حقوقدانها! مسجدها را حفظ کنید؛ بروید به مسجد... تا این نهضت به ثمر برسد، مملکت شما نجات پیدا کند.» «این یک توطئه است که می خواهند مسجدها را کم کم خالی کنند. شما باید هوشیار باشید که مسجدهایتان و محراب هایتان و منبرهایتان را حفظ کنید و بیشتر از سابق، شمایی که این معجزه را از مسجد دیدید که همه قدرتها را به هم شکست، نه فقط ابرقدرتها، قدرتهای دیگر را هم به هم شکست، نباید در اسلام سستی کنید. مسجدها را محکم نگه دارید و پرجمعیت کنید.»

رهبر کبیر انقلاب (ره) با تیزی که در مسائل سیاسی اوایل انقلاب داشتند، خطر جدایی مردم و انقلاب را از مساجد حس می کردند و مراقب بودند تا ارتباط مردم با مسجد قطع نگردد، اسناد تاریخی نشانگر آنست که ارتباط مردم با مساجد، نقش بسیار مؤثری در پیروزی انقلاب اسلامی داشته است و تداوم آن نیز بستگی به همین ارتباط دارد. از جمله مواردی که نشان دهنده اهمیت فوق العاده حضور مردم در مساجد را از دیدگاه حضرت امام (ره) نشان می دهد، پیامی بود که اعلام کردند که تمامی اسلحه هایی که در اوج تظاهرات و درگیریها به دست مردم افتاده است، به مساجد تحویل داده شود. این پیام که با استقبال همگان مواجه شد، تأکید دیگری بر این مطلب است که علاوه بر اهمیت اجتماع و تجمع در مسجد، حتی رفت و آمد به این جایگاه الهی نیز دارای آثار و برکات و خشتی کننده نقشه های دشمنان است، در حالیکه مکانهای دیگر نظامی و انتظامی بود که می توانست به عنوان پایگاه جمع آوری معرفی شود، و این چیزی نیست جز اهمیت حضور و رفت و آمد به مساجد و پیوند و ارتباط جامعه با روحانیت!! حضرت امام (ره) در بخشی از این پیام می فرماید:

«باید تمام اسلحه هایی که در دست مردم است، جمع شوند. هر کس اسلحه ای پیدا کرد، باید به مسجد محله خود ببرد و به امام جماعت مسجد تحویل بدهد، و بعد این اسلحه ها از مساجد به کمیته آورده می شود.» و به خاطر همین لزوم ارتباط است که در صدر اسلام و حتی بعد از آن، تمام خطابه ها و پیام ها و مشورت ها و نیز محل رفع مشکلات مردم، محل رسیدگی به اختلافات و مسائل حقوقی و قضائی، مرکز آموزش و تعلیم و دانش اندوزی و... در این مکان مقدس انجام می گرفته است.

۴-۴- توجه به مدیریت در مسجد:

بحث مهم دیگر در مسجد مدیریت و امامت آن است، این رسالت ویژه و مهم-امامت در نماز-نوعی رهبری و پیشوایی است که لازمه آن این است که امام جماعت در حد خود واجد کمال، خصال، روحیات و عملکردهای پسندیده‌ای باشد که همان کمالات در سطح بالاتر برای رهبری صالح جامعه اسلامی مطرح می‌باشد. با نگرشی اجمالی به تاریخ مساجد درمی‌یابیم که مساجد تنها برای ادای فرائض دینی نبوده، بلکه علاوه بر پایگاه تجمع طبقات گوناگون اجتماع برای ادای وظایف شرعی و دینی همواره پایگاهی برای استفاده‌های علمی، فرهنگی، آموزشی و... برای جوانان بوده است و همانگونه که مساجد محل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و شروع بسیاری از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌ها بوده است، در مقابل، روزی که ارتباط با دین و مساجد ضعیف یا قطع شده، ضعف و ناتوانی و شکست را برای ملت‌ها به دنبال داشته است.

در تاریخ انقلاب شکوهمند اسلامی نیز مساجد نقش سازنده و مؤثر خود را در تقویت ایمان به هدف و همچنین گردآوری طبقات گوناگون مردم، به خصوص جوانان ایفا کردند. با توجه به مطالب فوق جایگاه و نقش مهم امام جماعت به عنوان اولین برنامه‌ریز، هم در تقویت بنیه دینی و مذهبی و هم به منظور بهره‌برداری مناسب و مفید از مسائل سیاسی، اجتماعی و ارتقای میزان آگاهی آحاد مردم، آشکار می‌شود. به همین جهت است که در صدر اسلام مدیریت و امامت مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله) به عهده شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) و در غیاب ایشان به عهده کسانی بوده است که به تشخیص آن بزرگوار صلاحیت امامت را داشته‌اند و توسط خود حضرت معرفی می‌شده‌اند.

حضرت امام خمینی (ره) نیز با توجه به نقش مهم مسجد در ابعاد عبادی-سیاسی، نظامی و اجتماعی، وظیفه امام جماعت را بسیار گسترده‌تر از یک نماز جماعت می‌دانستند، و لزوم شایستگی و احراز صلاحیت امام جماعت را مورد تأکید قرار می‌دادند و بر این مسئله تأکید داشتند که استقامت هر مسجد و اهل مسجد بستگی به امام جماعت آن دارد، چراکه گاه عدم شایستگی او، موجب انحراف و دوری جماعتی از مسلمین از مسیر حق می‌شود. آن فقید فرزانه می‌فرمودند: «استقامت هر مسجدی و اهل هر مسجد به عهده امام مسجد است. گوینده‌ها باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند. ائمه جماعات باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند دیگران را.» توجه خاص آن بزرگوار بر لزوم دقت و حساسیت در تعیین و نصب امام جماعت مخصوصاً در مساجد خاص و پرجمعیت تا آنجا بود که حتی در مواردی شخصاً امام جماعت برخی از مساجد را انتخاب و معرفی می‌کردند.

۴-۵- نقش و اهمیت مسجد در بعد سیاسی:

مسئله حائز اهمیت دیگری که در صدر اسلام مورد توجه خاص پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) بوده است و مرحوم امام (ره) نیز به تبعیت از آن حضرت بر آن تأکید داشتند، مدیریت سیاسی مسجد است. اهمیت این موضوع به حدی است که اگر مسجد از سیاست اسلام دور بماند، آنگونه خواهد شد که دشمنان خواستارش بوده و سعی کرده‌اند تا مسجد و نماز جماعت را به محل صرف عبادت مبدل کنند، تا هیچ ضرر و خطری از این ناحیه متوجه آنها نباشد.

در دوران انقلاب اسلامی ایران نیز پس از محور اعتقادی و عبادی، پررنگ‌ترین، فعال‌ترین و بارزترین بخش کار مساجد در محور سیاست بوده است؛ چراکه مساجد در آگاهی و بیداری توده‌ها در دوران قبل و بعد از انقلاب نقش مؤثری داشته‌اند و رژیم‌های استعماری جهان نیز از مسجد بیش از هر نهاد انقلابی می‌ترسند و این واضح است که همانگونه که مسجد از آغاز به عنوان خانه خدا و محبوبترین مکانها به عنوان نخستین کانون عبادی مطرح بوده است و همانطور که نخستین جایگاه دانش و مرکز تعلیم و تعلم قرآن و بحث و بررسی مسائل دینی بوده است، به همان نسبت به عنوان نخستین نهاد سیاسی در جامعه اسلامی، از جایگاه و اعتبار خاصی برخوردار بوده است.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) اصول سیاسی اسلام را به ویژه در اموری که می‌دانست مسلمانان از نظرات و تجربیات مفیدی برخوردارند، در مسجد به شوری می‌گذاشت. حضرت امام (ره) در تبیین بعد سیاسی مسجد می‌فرمایند:

«اما راجع به اسلام شروع کردند تبلیغات کردن به اینکه اسلام یک مکتبی است که ملایم، کم‌کم پیش می‌رود، یک مکتبی است که مربوط به دعا و ذکر و یک روابطی مابین مردم و مابین خالق، و سیاست را کاری به آن ندارد، اسلام به حکومت کاری ندارد، به سیاست کاری ندارد، این را آنقدر تبلیغات روی آن کردند که در جامعه خودی روحانیت هم به خورد آنها دادند که بسیاری از آنها هم همین اعتقاد را پیدا کردند که روحانی مسجد برود و نماز بخواند و عرض می‌کنم از این صنف کارها، درس بگویند و

مباحثه بکند و آن آداب شرعیه را به مردم نشان دهد. آنها دیدند که نماز روحانیون و نماز اسلام هیچ به آنها ضرر ندارد، هرچه می‌خواهند نماز بخوانند.» و در جایی دیگر با بیان اینکه اسلام با سیاست آمیخته شده و اسلام بدون سیاست، اسلام نیست می‌فرمایند:

«کتابهایی که اسلام در سیاست دارد بیشتر از کتابهایی است که در عبادت دارد، این غلط را در ذهن ما جای گیر کرده‌اند و حتی حال باورشان آمده است. آقایان، به اینکه اسلام با سیاست جد است، یک احکام عبادی است مابین خود و خدا، بروید توی مساجدتان و هرچه می‌خواهید دعا کنید، هرچه می‌خواهید قرآن بخوانید ما هم با شما کار نداریم اما این اسلام نیست.»

آن بزرگ‌مرد تاریخ در اوج اختناق رژیم ستمشاهی یعنی سال ۵۲ می‌فرمایند: «وظیفه علمای اعلام و مبلغین است که جرائم اسرائیل - را - در مساجد و محافل دینی به مردم گوشزد کنند.» البته ناگفته پیداست که سیاست مسجد با مسجد سیاسی که طرفداران هر گروه و جناح، این مکان مقدس را سیاسی و جناحی کرده و امام جماعت، نمازگزاران، سخنرانان و تمام برنامه‌های آن طبق سلیقه آن گروه اجرا می‌شود، فرق می‌کند. چراکه با تعریف که اسلام از مسجد عرضه می‌کند، مسجد نمی‌تواند پایگاه سیاسی «یک حزب» باشد، مسجد از یک سو به «خدا» و از سوی دیگر به «مردم» تعلق دارد از این رو نمی‌تواند زیر سیطره یک باند سیاسی قرار بگیرد و از آن به صورت مرکز فعالیتهای تشکیلات گروهی استفاده شود.

حضرت امام (ره) در خاطره‌ای می‌فرمودند: «در دوران رضاخان من از یکی از ائمه جماعات سؤال کردم که اگر یک وقت رضاخان لباس‌ها را ممنوع کند و اجازه پوشیدن لباس روحانی به شما ندهد، چکار می‌کنید؟ او گفت: ما توی منزل می‌نشینیم و جایی نمی‌رویم. گفتم: من اگر پیشنهاد بودم و رضاخان لباس را ممنوع می‌کرد همان روز با لباس

تغییر یافته به مسجد می آمدم و به اجتماع می رفتم. نباید اجتماع را رها کرد و از مردم دور بود.» ۲۲ آنچه از لابلای سخنان و پیامهای حضرت امام خمینی (ره) مشهود است، تأکید و سفارش بر اهمیت مسجد و اجتماع در آن است که پرداختن به تمامی آنها در این مقال نمی گنجد. ولی آنچه از مجموع سخنان پیامبرگونه ایشان درباره نقش مهم و سرنوشت ساز مسجد در جامعه اسلامی بدست می آید، حفظ مسجد در راستای حفظ اسلام و دور نشدن از اهداف آن است.

نتیجه آنکه مسلمانان و حکومت اسلامی مکلفند دستورات و احکام دین را به بهترین وجه در تمامی ابعاد زندگی خود پیاده نمایند، و از سوی دیگر، باید مراقب باشند تا مبادا به بهانه های مختلف (مانند مقدس بودن مسجد) توطئه جدایی دین از سیاست در جامعه و مسجد اجرا شود؛ چراکه یکی از جلوه های پیاده شدن احکام دینی در زندگی مؤمنین، توجه و اهتمام به مسائل و مشکلات سیاسی جامعه و تلاش در جهت رسیدگی و برطرف ساختن آنهاست و چه مکانی بهتر از مسجد برای هماهنگی این فعالیت ها؟ و چه فضایی بهتر از جماعت مؤمنین، که خود، جلوه ای از بعد سیاسی نماز- این عبادت بی همتا- است؟

۵- نقش مسجد در نهضت های اسلامی:

مسجد با ایجاد روحیه انقلابی، زمینه مساعدی برای شکل گیری نهضت های اسلامی بر قدرت های ضد دینی به وجود می آورد.

در صدر اسلام مسجد، مرکز نهضت سیاسی پیامبر بود و حرکت گسترده و انقلابی پیامبر، از مسجد هدایت و فرماندهی می شد. پس از آن نیز در طول تاریخ اسلام، حرکت ها و نهضت های آزادی بخش و مقدسی همچون نهضت سربداران در قرن هشتم هجری، نهضت تنباکو و جنبش مشروطه، از مسجدها ریشه گرفت و فریاد بیدارباش و حرکت مردمی از بالای منابر سرداده شد.

در طول تاریخ انقلابی اسلامی نیز مساجد محل ارشاد و هدایت نیروهای مؤمن و متعهد، خواستگاه تظاهرات مردمی بر ضد طاغوت بود که به حاکمیت جمهوری اسلامی در ایران انجامید

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز مساجد با وجود همه دسیسه ها و حيله های گوناگون دشمنان داخل و خارج، در برقراری نظم و امنیت (از راه ایجاد کمیته ها و انتظامات محلی و گشت شبانه) جمع آوری کمک های نقدی و جنسی مردم و ارسال آن ها به جبهه های جنگ و خانواده های مستمند، تشکیل شرکت های تعاونی، برگزاری انتخابات، تشکیل کلاس های عقیدتی و معارف اسلامی، مبارزه با دسیسه ها و سم پاشی های گروهک ها و پس مانده های رژیم پهلوی، آموزش نظامی نیروهای مردمی و غیره، در استمرار انقلاب و ارزش های اسلامی نقش بسیاری داشته است.

۶- نقش مسجد در وحدت اجتماعی مسلمانان:

یکی از نیازهای اساسی جامعه اسلامی، همبستگی نیروهای مسلمان بر محور دستورهای الهی است. اسلام برای رسیدن به این عنصر حیاتی، در جوهر خود همه امتیازهای موهوم را نفی کرده و کرامت و ارزش انسان را بر پایه تقوا بنا نهاده است. با این حال، وحدت، از یک سو به اسباب و عواملی نیاز دارد تا هرچه بیشتر پایدار شود و از سوی دیگر، نیازمند آن است که در مکانی ظهور یابد. تا از این راه، دسیسه های دشمنان پیدا و پنهان جامعه اسلامی به ناامیدی گراید.

برای رسیدن به این هدف، مسجد در جامعه اسلامی نقش اساسی دارد. در هر جامعه ای امتیازهای موهوم و فخرفروشی های پوچ به گونه ای مطرح است. چنان چه با این گرایش ها از ریشه مبارزه نشود، بیم آن می رود که ارزش های واهی و غیر الهی در چهره ارزش های پسندیده جلوه گر شوند و نظام ارزشی جامعه را دگرگون کنند. مسجد، از این نظر، کانونی است که همه روزه مؤمنان از گروه های گوناگون جامعه با پست ها و موقعیت های اجتماعی متفاوت، در آن حاضر می شوند. همگان دوش به دوش و در صف هایی به هم پیوسته و رو به یک سو، نماز می گزارند. آنان با تکرار همه روزه این کار، به یاد می آورند که در بارگاه خداوند، موقعیت های اجتماعی، مال، مقام و منصب تعیین کننده نیست. همه مسلمانان در صفی واحد و یکسانند .

کسی بر دیگری برتری ندارد. جز اینکه مستحب است آنان که در علم، کمالات انسانی و اندیشه، پرهیزگاری و تقوا بر دیگران برتری دارند، در صف نخست باشند. این نیز خود ترسیم یک سرمشق و نمونه به منظور ارزش گذاری صحیح در تمامی تار و پود جامعه اسلامی است. پس مسلمانان می آموزند که در مسجد یکسان و هم دوشند. آنان در می یابند که باید ملاک های نادرس را کنار بگذارند و برتری را در ارزش های الهی بدانند و این همان تقویت عنصر وحدت و فراگرفتن درس همبستگی در جامعه اسلامی است.

از سوی دیگر با نمایش همبستگی مسلمانان در مسجد، هم دلی و همراهی آنان همه روزه اعلام می گردد. حضوری این چنین، از یک سو، دل های مسلمانان سست ایمان را نیرو می بخشد و از سوی دیگر سبب می شود تا دشمنان دین، یعنی آنان که به انتظار تفرقه و پراکندگی مسلمانان نشسته اند، نا امید شوند.

۷- مسجد در فرهنگ اسلامی:

با بررسی نقش مسجد در مبارزه علیه کفر و الحاد، این نکته روشن می شود که چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ از مسجد جوشیده است آنچه از بررسی نقش مسجد در صدر اسلام بدست می آید، جامعیت مسجد در همه زمینه های عبادی سیاسی، فرهنگی، آموزشی، نظامی، قضایی و... است؛ و محور همه آنها امامت و پیشوایی در مسجد است که به عنوان مهم ترین مسئله در ساختار و پیکره این مکان مقدس مطرح است و کوچکترین غفلت ولو جزئی، سرانجام به لوث شدن هدف کلی و پایمال گشتن مقصد نهایی خواهد شد. اهمیت این موضوع در ساختار مسجد به اندازه ای است که در زمان حضور پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مدینه، شخص ایشان عهده دار اداره مسجد النبی (صلی الله علیه و آله) بود و در غیاب حضرت (صلی الله علیه و آله) امامت مسجد برعهده کسی بود که توسط آن بزرگوار معین می گردید.

۸- معرفی تعدادی از مساجد مهم در شکل گیری و هدایت نهضت اصیل انقلاب:

اکنون چنانچه به نقش خطیر و پراهمیت مساجد در این راستا توجه داشته باشیم، به خوبی در می یابیم که اگر این پایگاه توانمند وجود نداشت، نهضت های اسلامی، دینی، اجتماعی و مردمی نیز شکل نمی گرفت، یا اینکه در بدو امر دچار انحراف و تزلزل و نهایتاً منجر به افول می گردید. تا جایی که سکون، خشونت و هرج و مرج، جایگزین آن می گشت. اگر چه در شکل گیری انقلاب اسلامی غالب مساجد در گستره کشور دخیل بوده اند اما به جهت پرهیز از اطاله این مقال، تنها به ذکر مهمترین مساجد کشور که نقش مهم و اساسی را ایفاء نموده اند به صورت فهرست وار و اجمالی اشاره می شود:

مسجد قبا :

سخنرانی شخصیت‌های بزرگ روحانی و دانشگاهی در این مسجد، به ویژه در ایام ماه مبارک رمضان سال ۱۳۵۶ موجب حضور گسترده مردم به ویژه اقشار روشنفکر و جوان کشور گردید که نهایتاً در تسریع پیروزی انقلاب اسلامی بسیار موثر واقع شد. شهید بزرگوار آیت الله دکتر مفتاح از گردانندگان اصلی این تجمع سیاسی و مذهبی بودند. علاوه بر مسجد فوق باید از مساجدی چون مسجد امیر المومنین (ع) به امامت آیت الله موسوی اردبیلی، مسجد رستم به امامت حجت الاسلام شاه آبادی، مسجد جلیلی، مسجد ارک، مسجد لرزاده، مسجد هدایت، مسجد جاوید، مسجد بازار، مسجد صاحب الزمان (ع)، مسجد همت تجریش، مسجد امام خمینی، مسجد آذربایجانی ها، مسجد الجواد (ع)، مهدیه ی تهران و... نام برد که کانون مبارزه علیه رژیم شاه بوده است.

مسجد سید و مسجد امام علی (ع) اصفهان:

مسجد سید در اصفهان از مهمترین پایگاه‌های انقلاب اسلامی بود که مسئولیت آن را آیت الله طاهری بر عهده داشت. علاوه بر آن مسجد مصلی و مسجد امام علی (ع) از مراکز اصلی مبارزه ی این شهر بود. سابقه ی مبارزه در مسجد امام علی (ع) به سال ۱۳۵۲ باز می گردد که کلاس ها و بحث ها و سخنرانی های استادانی چون استاد مطهری و دکتر بهشتی در آن برگزار می شد.

مسجد پایگاه نوژه همدان:

گروهی از همافران مسلمان و مبارز پایگاه نوژه همدان که فعالیت خود را از سال ۱۳۵۳ با تأسیس این مسجد و برقراری نماز جماعت و نماز عید فطر آغاز کرده بودند، از طریق ارتباط با حجت الاسلام رضوانی، در متن انقلاب قرار گرفته و با روحانیون همدان ارتباط یافتند. این فعالیت ها در قالب پخش اعلامیه ها، سخنرانی ها و تجهیز و تسلیح مبارزان و تدارک تظاهرات و راهپیمایی ها سازماندهی می شد

مسجد جامع کرج:

مسجد جامع کرج یکی از مساجد فعال و پایگاه انقلاب در این شهر بود. «در قبل از انقلاب در این مسجد یک گروه سیاسی و انقلابی تشکیل شد به نام "المراقبون" که کارهای سیاسی و فعالیت های انقلابی داشتند» از نمونه های دیگر فعالیت انقلابی در این مسجد می توان به «سخنرانی مقام معظم رهبری در این مسجد در قبل از انقلاب اشاره نمود که به همین خاطر ایشان به شهربانی وقت جلب شدند و چون حاضر به دادن تعهد کتبی مبنی بر عدم بیان مسائل غیر دینی نشد از منبر رفتن وی جلوگیری و به تهران برگردانده شد.»

مسجد هدایت تهران :

مسجد هدایت تهران مرکز فعالیتهای اسلامی و انقلابی در جریان شکل گیری انقلاب اسلامی بوده است. دانشگاهیان و اقشار مختلف مردم به ویژه جوانان دانشجو، با حضور در جلسات تفسیر قرآن کریم، مرحوم آیت الله طالقانی، سهم ارزنده در پیشبرد اهداف انقلابی نهضت اسلامی داشته اند.

مساجد صدیق ها و امام حسن (ع) مشهد:

در مشهد این دو مسجد از مراکز انقلاب محسوب می شدند. هدایت این مساجد به عهده حضرت آیت الله خامنه ای و شهید هاشمی نژاد و آیت الله واعظ طبسی بود.

مسجد جلیلی تهران :

مسجد جلیلی در آغاز دهه چهل، فعالیت خود را شروع کرد، امام جماعت این مسجد، آیت الله مهدوی کنی بود که با توجه به شخصیت و جایگاه ایشان در نهضت حضرت امام (ره)، مسجد هم ماهیت سیاسی پیدا کرد. برنامه های متعددی برای انجام فعالیت در حوزه ی سیاسی، فرهنگی آن صورت گرفت؛ از جمله ی آن بهره گیری از وعاظ انقلابی برای سخنرانی بود که شور و پویایی مسجد را تداوم می بخشید. یکی از برنامه های مسجد حمایت قاطعانه از نهضت امام خمینی بود.

مسجد امام قم :

یکی دیگر از پایگاههای دینی و فرهنگی، انقلابی که مرکزیت هدایت حرکت های اسلامی و مردمی را در طول دوران انقلاب اسلامی از آغاز تا پیروزی بر عهده داشت، مسجد امام قم بوده است. در این مسجد، روحانیون مبارز و برجسته با برپایی مناظر و ایراد سخنرانیهای انقلابی در پیشبرد و گسترش انقلاب اسلامی نقش مهمی ایفا نمودند. مسجد شیخ عزیز الله تهران:

این مسجد، واقع در بازار تهران نیز نقش مهمی در پیروزی انقلاب اسلامی داشته است. بازاریان، کسبه و مردم تهران با حضور در این مسجد و استماع و استفاضه از سخنان واعظ شهیر مرحوم حجت الاسلام محمد تقی فلسفی، در ارتباط با استیضاح دولت وقت و دفاع و حمایت از حضرت امام خمینی (ره)، در پیروزی انقلاب اسلامی کمکهای شایانی نمودند.

مسجد لرزاده تهران :

همزمان با ماه مبارک رمضان، مسجد لرزاده تهران، محل اجتماع بزرگ راهپیمایان و معترضین دستگاه حکومت خودکامه پهلوی در دوران پیش از انقلاب اسلامی گردید. واعظ مشهور این مسجد نقش برجسته ای در ایجاد انگیزه مردمی برای پیشبرد انقلاب اسلامی بر عهده داشت. به همین خاطر، وی از سوی دولت دستگیر شده و روانه زندان گردید. مردمی که برای سخنرانی این واعظ مبارز گرد آمده بودند، ناگهان با هجوم نیروهای گارد سلطنتی و نظامیان شاه روبرو شده و جمعی از آنان به شهادت رسیدند.

مسجد جامع کرمان :

برگزاری مراسم چهارم شهدای میدان ژاله تهران که در تاریخ ۱۷ شهریور به شهادت رسیدند، در این مسجد، باعث شد که بیش از ۱۵ هزار نفر زن و مرد که در صحن و شبستان آن گرد آمده بودند، مورد هجوم و یورش وحشیانه چماق بدستان رژیم پهلوی قرار گرفته و گروهی از آنان به فیض شهادت نائل آیند.

مسجد "قزلی مسجد" (معروف به مسجد میرزا یوسف آقا) تبریز :

این مسجد، نقطه آغاز قیام ۲۹ بهمن تبریز بود. [۴۴] که مراسم چهارم شهدای قم، توسط مردم غیور تبریز در آن برگزار شد، حرکت انبوهی از مردم به سوی این مسجد، برای برپایی مراسم، واکنش رژیم منحوط را در برداشت. عناصر پلیس و نیروهای نظامی شاه، در جریان این حرکت خودجوش، عده ای از مردم مظلوم را به خاک و خون

کشیدند .

مسجد روضه محمدیه یا مسجد حظیره یزد :

این مسجد یکی از کانونهای مهم انقلاب اسلامی در استان یزد محسوب می گردد. فعالیت این مسجد زیر نظر حضرت آیت الله صدوقی هدایت می شد. یکی از مهمترین برنامه های انقلابی این مسجد که در جریان انقلاب اسلامی به وقوع پیوست برگزاری مراسمی به مناسبت چهلمین روز شهادت تبریز بود که با حمله نیروهای نظامی شاه مواجه گردید . طی این هجوم وحشیانه تعدادی از مردم انقلابی به شهادت رسیدند این واقعه یکی از حوادث مهم انقلاب بود که با اربعین های متعدد مقارن شد. چهلیم این شهدا در شهرهای دیگر نیز پی گیری شد.

مسجد دانشگاه تهران :

دانشجویان مبارز و انقلابی و همیشه در صحنه پایتخت، هرگز نقش حساس این مسجد را در شکوفایی و گسترش حرکت خودجوش انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی در عصر حکومت ستمشاهی فراموش نمی کنند . در آستانه پیروزی انقلاب اسلامی و به دنبال لغو برنامه بازگشت حضرت امام خمینی (ره) از پاریس به سوی ایران از سوی دولت وقت ، جمعی از علمای برجسته قم به تهران مهاجرت کرده و در مسجد دانشگاه تهران ، همراه جمع کثیری از دانشجویان متحصن شدند . بدین ترتیب، این کانون عبادی به پایگاهی برای اعتراض علیه رژیم، جهت لغو فرمان ممانعت از بازگشت امام خمینی (ره) به وطن خویش ، مبدل گردید .

مساجد آتشی ها و رضای شیراز:

دو مسجد آتشی ها و رضا ، کانون گروهی از جوانان بودند. امام جماعت مسجد آتشی ها ، حجت الاسلام سید علی محمد دستغیب و امام جماعت مسجد رضا ، برادر ایشان یعنی حجه الاسلام سید علی اصغر دستغیب بود . سنگر مبارزه در شیراز تقریباً در همین دو مسجد قرار داشت . علاوه بر دو مسجد فوق الذکر که کانون انقلاب در شیراز محسوب می شد. مساجد دیگری چون مسجد نو ، جمعه ، مداد ، ولیعصر و حیب نیز سرآمد مساجد دیگر بودند به عنوان نمونه می توان به «تظاهرات مردم شیراز در روزهای هشتم تیرماه ۱۳۵۷ و دهم شهریور ماه ۱۳۵۷ ، پس از سخنرانی آیت الله سید عبدالحسین دستغیب از مساجد نو و ولی عصر (عج) و ... اشاره نمود که به مقابله با ماموران و درگیری و پرتاب نارنجک و ... ختم گردید.

علاوه بر مساجد فوق که نام بردیم ، تقریباً همه مساجد سراسر کشور به کانون مبارزه علیه حکومت خودکامه پهلوی مبدل گردید . پخش صدای الله اکبر از بلند گوه های مساجد که به دنبال آن مردم با حضور در پشت بامهای خانه های خویش ، از این حرکت ، استقبال باشکوهی نمودند، از فعالیتهای بسیار موثر مساجد در رساندن فریاد اعتراض مردم به گوش جهانیان بوده است.

۹- جمع بندی:

مساجد نقش بسیار مهم و حیاتی در تحولات و نهضت های اسلامی به خصوص ایران داشته و دارند که در بیانات امام خمینی (ره) به آن اشاره شده است. دشمنان از همان ابتدا به این موضوع رسیده بودند و ترس بسیاری از مساجد و نقش آنها دارند. مساجد بسیاری در زمان انقلاب فعال بوده و در جهت مبارزه با استبداد و تربیت نیروهای انقلابی که به بعضی از آنها در بالا اشاره شد فعالیت و نقش حیاتی داشته اند. از مساجد به عنوان کانون تحولات ، حرکات و نهضت های

اسلامی نیز می توان یاد کرد.

یکی دیگر از نقش های مساجد بالابردن فرهنگ اسلامی و همچنین افزایش وحدت اسلامی است که در متن مقاله به بیان آن پرداخته شد.

منابع:

۱. سیمای مسجد
۲. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی ، شماره ۱۷۸
۳. مسجد و انقلاب اسلامی
۴. صحیفه نور
۵. داستان از نماز و عبادات امام خمینی(ره)

منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد